

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том X

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1962

10746

57

НЗ4

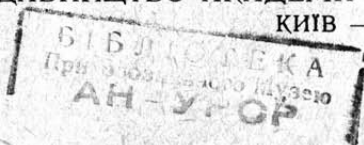
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
НАУКОВО-ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том X

16726

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1962

ЗООЛОГІЯ

МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ МИШИ ЖОВТОГОРЛОЇ
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР

М. П. Рудишин

Миша жовтогорла (*Apodemus flavicollis* Melch.) є одним з дуже поширених і чисельних видів гризунів сільського та лісового господарства західних областей України. Проте особливості поширення та біології цього небезпечного шкідника в літературі висвітлені недостатньо.

З метою поповнення відомостей про поширення й екологію миши жовтогорлої у 1953—1961 рр. ми проводили стаціонарні та експедиційні дослідження в районах Львівської, Волинської, Ровенської, Тернопільської, Закарпатської, Чернівецької і Станіславської областей. Всього ми зібрали і проаналізували понад 1,5 тис. екземплярів миши жовтогорлої та провели велику кількість обліків її чисельності.

Поширення миши жовтогорлої встановлено в усіх обстежених районах західних областей УРСР, де вона зустрічається в найрізноманітніших біотопах і ландшафтах Полісся, Лісостепу, Прикарпаття і Карпат (Рудишин, 1958, 1961). На досліджуваній території гризуни даного виду дуже густо населяють сільськогосподарські культури та лісові масиви. У верхів'ях басейну Дністра миша жовтогорла є домінуючим видом серед гризунів на озимих зернових культурах (42%), чагарникових заростях (28%) і є численною в лісових масивах (34,1%). Сприятливі екологічні умови для поширення миши жовтогорлої є і в інших західних областях УРСР.

В східній частині свого ареалу поширення миша жовтогорла є основним компонентом лісових біоценозів, а на полях зустрічається рідко (Наумов, 1948; Свириденко, 1951).

Оселяючись на полях, миша жовтогорла рідко риє нори різної будови. Слід зауважити, що в літературі наводяться описи будови нир жовтогорлих мишей, які живуть в кущах і лісах (Наумов, 1948; Виноградов і Громов, 1952), в той час як для польових умов такі відомості майже відсутні.

На опідзолених чорноземах полів Глинянського і Новояричівського районів, Львівської області, ми розкопували нори цих гри-

зунів, гніздові і кормові камери яких залягали на глибині 35 см. Віднірки їх значно довші за віднірки миши хатньої загальна протяжність їх становила 2,5—3 м, а діаметр — 3,5—5 см (див. рисунок, А).

Миши жовтогорлі добре риють нори також на чорноземних ґрунтах з незначною товщиною гумусного шару і досить різким переходом до твердої карбонатної породи. Такі нори ми зустрічали на полях Радеківського (с. Сабанівка) і Бродівського (с. Гат-Старобридські) районів, Львівської області, де майже всі гніздові камери залягали в шарі крейди (див. рисунок, Б, В).

Нори миши жовтогорлої складаються з одного-трьох віднірків, гніздових та кормових камер. Останні залягають на глибині 14—40 см від поверхні ґрунту, довжина камер досягає 8—24 см, ширина — 7—20 см, висота — 5—17 см.

Місця локалізації нир миши жовтогорлої надзвичайно легко помітні на полях восени своїми кагатоподібними насипами, особливо на карбонатних ґрунтах. В цей період об'єм виритої крейди біля нир становить 1500—10000 см³. Встановлено, що в місцях виритих горбочків землі нори мали забиті початкові віднірки (див. рисунок, Б, В).

У буковому лісі під Боржавськими полонинами Карпат нора миши жовтогорлої мала шість отворів з віднірками, гніздову і кормову камери (див. рисунок, Г).

Будівельним матеріалом гнізд є рослини, які знаходяться поблизу нир. Так, на полях озимої пшениці в Радеківському районі (серпень 1955 р.) гнізда були збудовані з листочків і стебел пшениці, конюшини, листків кукурудзи і пирію (*Agropyrum repens*). У букових лісах Карпат гнізда були вимощені мохами і сухим листям бука.

Живлення миши жовтогорлої змінюється протягом року.

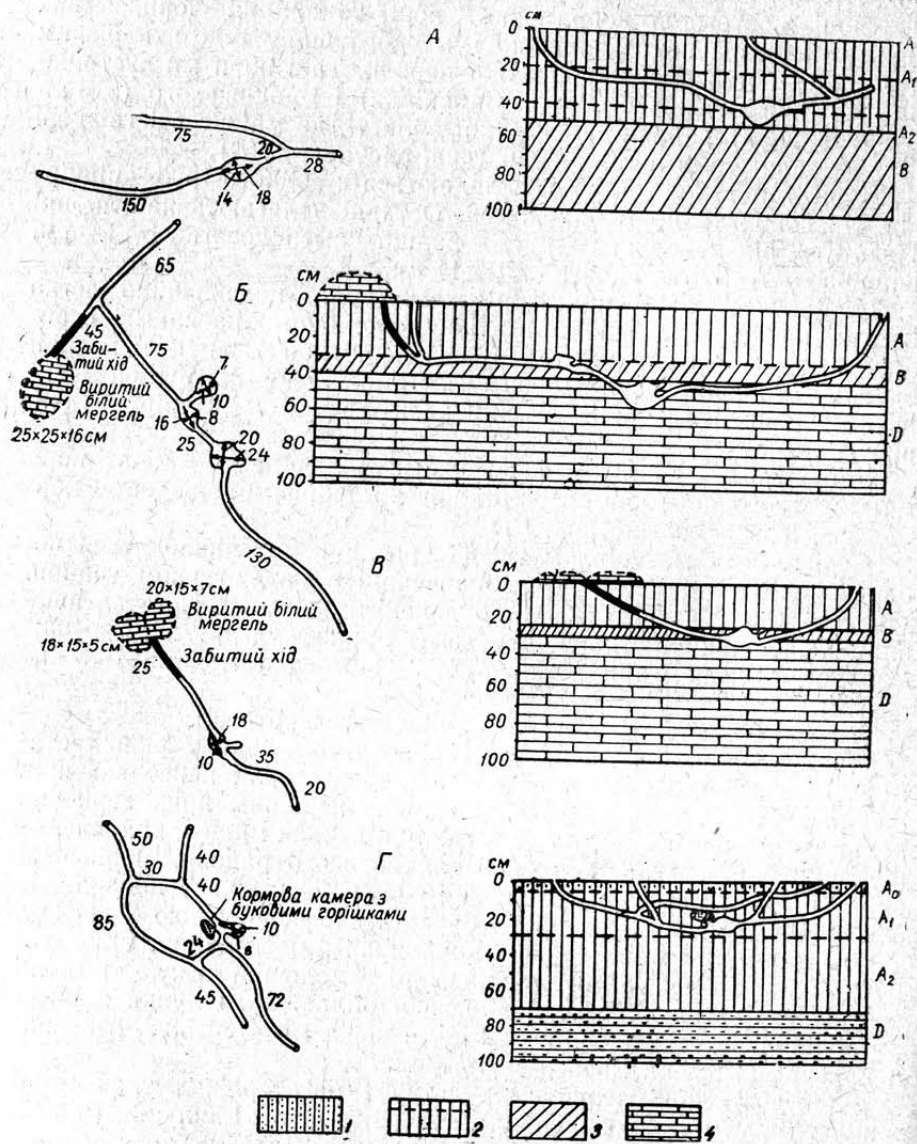
Аналіз шлунків мишей, добутих протягом року у різних стаціях, показав, що рано навесні миши жовтогорлі, перебуваючи в кущах серед поля, живляться висіяним насінням ярих зернових культур, обгризають кору тощо. Так, у шлунках мишей, вилівлених в кущах в одному з колгоспів Глинянського району, Львівської області у квітні 1954 р., з насінням виявилось 66,7% шлунків, із зеленню — 11,1, з корою 11,1 і бурою аморфною масою — 11,1%.

В червні 1954 і 1955 рр. у 35 шлунках мишей даного виду, добутих нами на посівах озимої пшениці у молочній стиглості (поля колгоспів Львівської і Тернопільської областей), шлунки з їжею розподілялись так: насіння — 37%, зелена маса — 53,7, невизначена буро аморфна маса — 9,3%.

При досяганні зернових культур і багаторічних трав миши живляться переважно насінням. Наприклад, в 41 шлунку мишей, вилівлених на полях колгоспу ім. Хрущова, Радеківського району, Львівської області, у серпні 1954 і жовтні 1955 рр. насіння становило 90,4%, зелена маса — 4,8% загального вмісту шлунків.

В буковому лісі Карпат (Воловецький район, Закарпатської області) з 14 досліджених нами шлунків у липні 1954 р. близько

80% шлунків були заповнені масою букових горішків. Тимчасом на культурних ділянках Боржавських полонин з 60 досліджених шлунків мишей з насінням виявились 41,5%, з зеленою масою — 38,3, з невизначеною бурою масою — 17 і хітиновими залишками

Характер будови нир миші жовтогорлої в різних ґрунтах:

А — розкопка № 211 в звичайних чорноземах, Б — розкопка № 23 і В — розкопка № 17 в чорноземах з близьким та середнім заляганням твердих карбонатних порід, Г — розкопка № 71 в ґрунті букового лісу в Карпатах; 1 — листяна підстилка, 2 — орний шар, 3 — перехідний шар, 4 — корінні породи.

комах — 3,2%. У мишей даного виду, добутих у жовтні 1954 р. в житлах пастухів — колибах, усі шлунки виявились заповненими продуктами харчування (картопля, сир, хліб).

Для жовтогорлої миші властиве нагромадження запасів кормів у норах. В жовтні 1954—1955 рр. на полях Львівщини ми знаходили в норах цих гризунів до 1 кг зерна пшениці, кукурудзи і ячменю. У буковому лісі Карпат (травень 1954 р.) у кормовій камері виявлено 250 букових горішків. У суміжних районах Союзу знаходили зимові запаси в норах (насіння) вагою 3—4 кг (Виноградов, Громов, 1952) і навіть — 10—15 кг (Свириденко, 1950).

В умовах рівнинних районів західних областей УРСР миша жовтогорла розмножується з березня—квітня до кінця жовтня. Знаходження самців з добре розвинутими сім'яниками (10—15 мм) в лютому, а вагітних самок — у березні свідчить про те, що початок гону в гризунів цього виду припадає на кінець лютого — початок березня.

Статева зрілість миші жовтогорлої настає дуже рано. Вагітні і годуючі самки, виявлені нами, мали вагу 16—17 г, а самці з добре розвинутими сім'яниками (довжина 10—12 мм) — 15 г. За лабораторними спостереженнями (Свириденко, 1951), вік таких самців і самок становить 40—45 днів. Однак статевозрілих самців і самок такого віку зустрічається небагато. Вагітні самки старшого віку вилловлюються частіше.

В середній смузі Європейської частини СРСР статевая зрілість у самок настає дещо пізніше, ніж в західних областях України (при вазі тіла 23,4 г — 25 г), а в Татарській АРСР рання статевая зрілість у самок миші жовтогорлої відзначена при вазі тіла не менше 28 г (Свириденко, 1951).

Аналіз зібраних нами матеріалів показує, що кількість самок, які беруть участь в розмноженні, з віком збільшується і залежить від пори року. Так, серед молодих мишей вагітні і годуючі самки в 1953—1955 рр. становили: навесні і влітку — 20—100%, восени — 25% загальної кількості статевозрілих. У старших за віком гризунів кількість вагітних і годуючих самок збільшується. В середньому за рік найбільше вагітних і годуючих самок припадає на весну і літо; значно менше їх буває восени.

У виплодах миші жовтогорлої було чотири-дев'ять молодих гризунів, частіше — п'ять-вісім; виплоди з дев'яти малят зустрічались в поодиноких випадках. Самок з одним ембріоном, як про це зазначають інші автори (Попов і Миронов, 1949; Наумов, 1948), ми не знаходили.

Величина виплоду миші жовтогорлої змінюється по окремих сезонах і роках. Особливо наочною в цьому відношенні є середня величина виплоду. Так, у 1953 р. середня кількість виплоду миші жовтогорлої у західних районах УРСР становила 5,5—8 ембріонів на одну самку, в 1954 р. — 6—9, в 1955 р. — 5—8 ембріонів. За три роки середня величина виплоду змінювалась по місяцях так: квітень — 6,2 екз., травень — 6,8, червень—липень — 6,1—7,1, серпень — 6,7, вересень — 6,0 і жовтень — 5 екз. на одну сам-

ку. Відзначена також залежність величини виплоду від віку самок. За час наших багаторічних досліджень середня величина виплоду миші жовтогорлої у самок більш молодого віку (вага 16—20 г) становила 6,1 екз., самки вагою 20,1—25 г мали середню величину виплоду 6,3 екз., а старші — 6,3—7 екз. на одну самку.

Склад популяції миші жовтогорлої змінюється в процесі розмноження. Ці зміни спостерігаються у співвідношеннях самців і самок у різних за віком гризунів. Так, у молодих мишей (вагою до 16 г) відмічається переважання самок над самцями; в мишей середнього віку (вагою 16,1—25 г) самці здебільшого у весняно-літні місяці переважають над самками, а восени кількість самців дещо зменшується. Подібна картина спостерігається і серед старших за віком мишей. Підсумовуючи наші матеріали, слід сказати, що в популяції молодих мишей самці (46,5%) поступаються за кількістю перед самками (53,5%), в той час як серед гризунів середнього і старшого віку самці (61,0—51,6%) переважають над самками (39—48,4%). Зменшення кількості самців у середніх і дорослих гризунів в кінці літа і восени пояснюється, очевидно, більшою смертністю самців у період розмноження. В загальному складі популяції миші жовтогорлої, в середньому за всі роки наших досліджень, переважають самці: на 100 самців припадає 80 самок.

Отже, в умовах західних областей УРСР миша жовтогорла характеризується досить високими показниками плодючості, чим і пояснюється її значна чисельність на досліджуваній території. Проте кількість гризунів даного виду в різних районах буває неоднаковою у зв'язку з різноманітністю екологічних умов. У лісостепових районах західних областей УРСР миша жовтогорла за чисельністю займає третє місце (після сірої полівки та хатньої миші), а в західному Поліссі — четверте. В умовах гірських і передгірних районів Карпат миша жовтогорла є одним з основних і чисельних шкідників лісового і сільського господарства, а в роки масового розмноження, яке відбувається в Карпатах після рясного плодоношення букових лісів, спричиняє великі збитки лугам і сільськогосподарським культурам, а також молодим лісовим шкількам.

У лісостепових районах західних областей України ми у великій кількості відловлювали мишей жовтогорлих на різних сільськогосподарських культурах, яким вони завдавали помітної шкоди протягом вегетаційного періоду. Так, в одному з колгоспів Хотинського району, Чернівецької області, у червні 1956 р. миші жовтогорлі на дослідній ділянці площею 200 м² за одну ніч знищували в середньому 82 куці озимої пшениці, поїдаючи в основному колоски.

Знання особливостей поширення та біології миші жовтогорлої необхідне для правильної організації і проведення ефективних заходів боротьби з цим шкідником в конкретних умовах західних областей УРСР.

ЛІТЕРАТУРА

- Андреев И. Ф. и Гаузштейн Д. М., Биологические особенности лесных мышей рода *Apodemus* в Молдавии, Уч. зап. Кишиневск. гос. ун-та, т. VIII, 1954.
- Виноградов Б. С. и Громов И. М., Грызуны фауны СССР, Изд-во АН СССР, М.—Л., 1952.
- Жарков И. В., Экология и значение лесных мышей в лесах Кавказского заповедника, Тр. Кавказск. гос. заповедника, вып. 1, М., 1938.
- Колюшев И. И., Краткий очерк фауны грызунов Закарпатской области, Научн. зап. Ужгородск. ун-та, т. VIII, 1953.
- Наумов Н. П., Очерки сравнительной экологии мышевидных грызунов, Изд-во АН СССР, М.—Л., 1948.
- Попов В. А. и Мионов Н. Ф., Материалы по экологии желтогорлой мыши, Изв. Казанск. филиала АН СССР, сер. биол. и с.-х. наук, № 1, 1949.
- Рудишин М. П., Розміщення і динаміка чисельності мишовидних гризунів у західному Лісостепу Української РСР, Вид-во АН УРСР, К., 1958.
- Рудишин М. П., Розміщення мишовидних гризунів у рослинних асоціаціях Боржавських полонин і Чорногори, Наук. зап. Науково-природознавч. музею АН УРСР, т. IX, 1961.
- Свириденко П. А., Размножение и колебания численности желтогорлой мыши (*Apodemus flavicollis* Melch.), Тр. Ин-та зоологии АН УССР, т. VI, 1951.
- Сокур І. Т., Звірі Радянських Карпат і їх господарське значення, Вид-во АН УРСР, К., 1952.
- Сокур І. Т., Ссавці фауни України та їх господарське значення, Вид-во «Радянська школа», К., 1960.
- Страутман Ф. И., Янушевич М. Г., О колебании численности некоторых животных на южных склонах Восточных Карпат, Уч. зап. Львовск. гос. ун-та, т. VIII, сер. биол., вып. 4, 1948.
- Татаринов К. А., Гризуны—шкідники сільськогосподарських культур західних і Закарпатської областей УРСР та методи боротьби з ними, Праці Ін-ту агробіол. АН УРСР, т. I, 1953.
- Татаринов К. А., Звірі західних областей України, Вид-во АН УРСР, К., 1956.
- Туриянин И. И., Материалы по экологии лесных мышевидных грызунов Закарпатской области, Научн. зап. Ужгородск. ун-та, т. XVI, 1956.
- Petrusewicz K., Some Regularities in Male and Female Numerical Dynamic in Mice Populations, Acta Theriologica, vol. IV, 8, 1960.
- Stein G., Über das Zahlenverhältniss der Geschlechter bei der Feldmaus *Microtus arvalis*, Populationsanalytische Untersuchungen an deutschen kleinen Säugetieren, 1953.

МАТЕРИАЛЫ К ИЗУЧЕНИЮ МЫШИ ЖЕЛТОГОРЛОЙ В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ УССР

М. П. Рудишин

Резюме

В статье излагаются сведения о распространении, особенностях строения нор, питания, размножении и численности мыши желтогорлой в западных областях УССР.

ЗМІСТ

Палеозоологія

- П. П. Балабай, До фауни цефаласпід Подільської плити 3
 С. І. Пастернак, *Chlamys (Aequipecten) Wiśniowski* — новий вид з верхньокрейдових відкладів 9
 С. П. Коцюбинський, Нові морфологічні ознаки в будові черепашок інocerамів 12
 В. І. Гаврилишин, Поширення рядозубих пластинчатозябрових в сеноні Галицько-Волинської западини 16

Ботаніка

- К. А. Малиновський, Вологість ґрунту деяких трав'янистих асоціацій субальпійського поясу Карпат 22
 В. Г. Колищук, До характеристики типів ялинових і букових лісів Карпат за вологістю ґрунту 33
 І. В. Вайнагій, Вплив періодичного проморожування на проростання насіння деяких трав'янистих рослин Карпат 45
 Г. Я. Ермаченко, Деякі еколого-біологічні особливості щучника дернистого (*Deschampsia caespitosa* (L.) P. V.) на Чорногорі 55
 В. М. Мельничук, Реліктові місцезнаходження деяких видів листяних мохів у Львівській області 63
 К. О. Улична, Мінливість видів роду *Dicranum* Hedw. 70

Зоологія

- В. І. Здун, Дослідження личинкових форм *Digenea* в молюсках Української РСР і суміжних територій 75
 О. П. Кулаківська, Сезонні зміни у представників родини Caryophyllaeidae (Cestoda) в умовах західних областей УРСР 88
 М. Н. Тищенко, До вивчення тонкошийого цистицерка *Cysticercus tenuicollis* у сільськогосподарських тварин західних областей УРСР 94
 М. І. Сергієнко, Матеріали до вивчення видового складу присиснів та сльожкових черв'яків водноболотних птахів верхньої течії Дністра 97
 І. К. Загайкевич, До вивчення поширення і біології вузькотілих златок роду *Agrilus* Curtis в УРСР 101
 М. І. Черкащенко, Чисельність, добова активність та склад їжі гніздових птахів долини верхньої течії Дністра 112
 М. П. Рудишин, Матеріали до вивчення миші жовтогорлої в західних областях УРСР 122
 Павло Павлович Балабай 128

СОДЕРЖАНИЕ

Палеозоология

- П. П. Балабай, К фауне цефаласпид подольской плиты 3
 С. И. Пастернак, *Chlamys (Aequipecten) Wiśniowski* — новый вид из верхнемеловых отложений 11
 С. П. Коцюбинский, Новые морфологические признаки в строении раковин иноцерамов 15
 В. И. Гаврылишин, Распространение рядозубых пластинчатозяберных в сеноне Галицко-Волинской впадины 20

Ботаника

- К. А. Малиновский, Влажность почв некоторых травянистых ассоциаций субальпийского пояса Карпат 32
 В. Г. Колищук, К характеристике типов еловых и буковых лесов Карпат по влажности почвы 44
 И. В. Вайнагий, Влияние периодического промораживания на прорастание семян некоторых травянистых растений Карпат 53
 Г. Я. Ермаченко, Некоторые эколого-биологические особенности щучки дернистой (*Deschampsia caespitosa* (L.) P. V.) на Черногоре 62
 В. М. Мельничук, Реликтовые местонахождения некоторых видов листовых мхов во Львовской области 69
 К. О. Улична, Изменчивость видов рода *Dicranum* Hedw. 73

Зоология

- В. И. Здун, Исследование личиночных форм *Digenea* в моллюсках Украинской ССР и смежных территорий 87
 О. П. Кулаковская, Сезонные изменения у представителей семейства Caryophyllaeidae (Cestoda) в условиях западных областей УССР 93
 Н. Н. Тищенко, К изучению тонкошеего цистицерка (*Cysticercus tenuicollis*) у сельскохозяйственных животных западных областей УССР 96
 М. И. Сергиенко, Материалы к изучению видового состава сосальщиков и ленточных червей водноболотных птиц верхнего течения Днестра 100
 И. К. Загайкевич, К изучению распространения и биологии узкотелых златок рода *Agrilus* Curt. в УССР 111
 Н. И. Черкащенко, Численность, суточная активность и состав пищи гнездящихся птиц долины верхнего течения Днестра 120
 М. П. Рудишин, Материалы к изучению мыши желтогорлой в западных областях УССР 127
 Павел Павлович Балабай 128